

Nemes Nógrád vármegyének, historiai, geographiai és statistikai esmertetése, I–IV. Pest, 1826.

(Hasonmás kiadás.
Megjelent a Kubinyi Ferenc Múzeum
gondozásában, 1982-ben,
I. k. 376, II. k. 64.
III. k. 262, IV. k. 270 old.

„Habent sua fata libelli” – mondja Terentius Maurus „Carmen heroicum”-jának szállóigévé vált sora. Valóban, mint minden értékálló műnek, Mocsáry Antal könyvének is megvolt a maga sorsa, előre nem látható fátuma az elmúlt másfél száz esztendő alatt. Mindenekelőtt kimeríthetetlen, felettébb megbízható adattárrá vált mindazon történések számára, akik Nógrád megye egészének, vagy egyes helységeinek feudális kori történelméről szándékoznak megírni. Nagy Iván, Reiszig Ede, Makkai László és Belitzky János megyemonográfiai, jóllehet az elsőt a legutóbbiból mintegy 100 év választja el, közösek abban, hogy egyaránt Mocsáry műve adja a jegyzetapparátusban legtöbbször hivatkozott forrásukat. A szerkesztő bevezetése méltán nevezi pótolhatatlan forrásnak a könyvet, amelyben se szeri, se száma a napjainkra már megsemmisült, csak itt olvasható okleveleknek, a korunk historikusa számára csak nehezen hozzáférhető XVII–XVIII. századi diplomatikai kiadványok rendszeres, megbízható idézésének. Önmagában az ilyen forrásérték azonban egyáltalán nem indokolná, hogy Mocsáry művét 1982-ben újra kiadják, hiszen a Hevenessy, Kaprinay-féle nagy oklevélgyűjtemények, Lehotzky, Katona, Fejér vagy Knauz vaskos kötetének a tömege aligha jöhet szóba a kiadói tervekben. Joggal. Az a néhány hivatásos történész, aki az ezekben közzétett latin oklevelek ezreinek valamelyikére kíváncsi munkája során, hozzáférhet valamennyihez a nagyobb tudományos könyvtárakban. Nógrád vármegye Mocsáry Antal által írt „esmertetésénél” azonban nem csupán erről van szó!

Ez a munka – szerzője eredeti céljától eltérően – egyáltalán nem csupán a XIX. század művelt köznemeseihez, főnemeseihez szól, hanem értéket képvisel a XX. század utolsó negyedének olvasóközönsége számára is. Nem vitathatatlan tudományos értékeivel szolgál erre rá, egyáltalán nem történelemszemlélete az, ami maradandóvá teszi, hiszen a felvilágosult köznemesei szemlélet, ha a polgári társadalom kialakulásával még hosszú ideig uralkodó is maradt történetírásunkban, a XX. század elejétől már elavultnak tekinthető. Művészi

ereje, érzelmi töltete az, ami másfél évszázad múltán is élménnyé teszi e könyv forgatását.

Persze a művészi értékű alkotások is érdektelenné válhatnak, ha későbbi korok közönsége már nem talál a maga és kora számára szóló közlést bennük. Mocsáry Antal könyvében azonban emberformáló élményforrásra talál mindenki, aki a mai „etnikai reneszánsz” idején indentitását – nemzeti és egyéni azonosságtudatát – keresi. Márpedig a történelem iránt érdeklődő egyre szélesebb tömegek éppen ezt keresik a historiában és várják el a historikusoktól. A kiváló szerző ugyanis egyáltalán nem szűkíti le könyvét arra, amit címében is ígér, nem csupán a „Nemes Nógrád Vármegye” néhány grófi, módos köznemesi családjának története, illetve a hadi események krónikája, amit nyújt. A reformkor szelleme, bár patriarchális elvei szemben álltak vele, szinte akarata ellenére is mély hatást gyakorolt az agg Mocsáry Antalra – ne feledjük, a művet 1826-ban adta ki és Nógrád a reformellenzék első sorában küzdött. A reformnemzedék tagjai neki nem fiai, inkább unokái lehettek és szinte szomjúhozták az életkeretüket, politikai küzdőterüket alkotó vármegye minden tekintetben való, hiteles megismerését. Erre a kihívásra válasz Mocsáry Antal műve, tudatosan ennek az igénynek szándékozott eleget tenni.

Az első kötetben leírja a magyarság őstörténetét, hogy azt kora születőben levő tudományos módszerű történetírása elképzelte. Említi, hogy a „szorgalmatos magyar utazó Kőrösi Sándor, most teszi éppen ezen utazást a Magyarok' származása' helyére, – várja a Haza a' szerentsés vissza jöttét.” Ismerteti a megye földrajzi fekvését, nagyságát, az itt élők „nemzetének különbségét a' nyelv' s a' szállásmódra nézve”, közigazgatási és egyházi besorolását. Szól Nógrád minden egyes mezővárosáról, községéről és pusztájáról, történetükről, lélekszámukról, földesuraikról, el-elkalandozva a história zezugaiba. Így a mai olvasó kikeresheti és megismerheti az őt magát, vagy szüleit, nagyszüleit – R. Várkonyi Ágnes szép hasonlatával a – „kirepítő szülőhely” régmúltját.

A második kötetben a szerző a „Nemes Vármegye különösségeit és ritkaságait” ismerteti. Megtudhatjuk, hogy a „Nemesi Rendnek legnagyobb kintse” a megye levéltára, rengeteg régi „jeles iromány” őrzőhelye. Megemlékezik a könyvtárakról, legjelesebbnek közülük a losonczi református gimnáziumét neveze, de nem feledkezve meg a tudományok iránt érdeklődő nemesurak gyűjteményeiről sem. Sok földbirtokos hódolt a kertművészetnek, gyűjtött növényeket, csigákat, és ásványokat. Olvashatunk a gyógyforrásokról és fürdőhelyekről. Itt kap gazdaságtörténet-írásunk kiemelkedő értékű helyzetképet a vármegye kereskedelmi, gyár- és kézműipari viszonyairól, a postautakról, hidakról, a földek termékenységéről vagy a nevezetesebb szőlőhegyekről is.

A harmadik kötetet Mocsáry Antal – hódolva kora uralkodó romantícizmusának és akaratlanul is örömet szerezve a mai olvasó számára is – a dimbes-dombos Nógrádra oly jellemző várromok

történetének szenteli. Talán a várak Lányi Sámuel által rajzolt és Lehnhardt Sámuel pesti művész által részre metszett rajzai a kötet illusztrációi között, így az olvasók előtt szinte megelevenedik a huszitták és a törökök, kurucok és labancok elleni háborúkban országos jelentőségűvé vált Nógrád, Fülek, Divény, Gács, Kékkő, Szécsény, Hollókő, Balassagyarmat, Salgó, Somoskő, Zagyva, Baglyas, Buják, Ecseg vagy Szanda várkastélyainak, véghelyeinek küzdelmes története.

A *negyedik kötet* a Nógrádban élt „fő” s nagyembereknek emlékoszlopot emel. Megemlékezik arról, hogy e megye volt a felvidéki bánavárosok fő védelmezője az oszmán birodalommal vívott harcok 150 éve alatt, ezért kiváltságokat érdemelt ki. Krónikába foglalja a Nógrád területén nyolc évszázad alatt történt országos jelentőségű eseményeket, megemlékezik az itt élt „nagy és jeles” emberekről és egész kis monográfiát ír a Forgács grófokról, Szécsény, Gács uradalmainak földesurairól, majd a kötetet a vármegye fő- és alispánjainak méltóságsorával zárja.

Mocsáry Antal könyvének a sorsa 1982-vel fordulópontjához érkezett. Akadt egy vállalkozó, fiatal történész múzeumigazgató *dr. Praznovszky Mihály* személyében, aki nem csak a mű történeti forrásértékével van tisztában, hanem felismerte történelemtanítási, honismereti jelentőségét is és el tudta érni, hogy hasonló kiadásban, 1000 példányban újra megjelenhessen. Megkapta ehhez az országserzte ismert szécsényi II. Rákóczi Ferenc nevével fellelő termelőszövetkezet anyagi segítségét.

A recenziens csak két kívánságot mondhat az új kiadást forgatván. Bárha folytatódna a nemes célú kezdeményezés és a következő években a széles olvasóközönség birtokába kerülhetnének olyan kiváló nógrádiak ma szinte hozzáférhetetlen művei is, mint Sréter Jánosnak, a legjelentősebb reformerek közé tartozó, de kegyetlenül korán elhunyt másodalispánnak Nógrád megye „beligazgatási állapotjáról” írt jelentése és postumusz Visszaemlékezései, vagy Pulszky Ferenc feleségének, a bécsi születésű Walter Theresának angulit és németül 1851-ben megjelent, de magyarra még nem fordított memoárjai (*Memoirs of a Hungarian Lady*).

Pálmány Béla

Arany János-könyvek

Nem mindenki híve az évfordulóknak, annak, hogy valamely nemzeti nagyságunk többé-kevésbé hű szobra csak egy-egy kerek naptári szám okán kerül a fényezés kerébe, keresztüzébe néhány hétre, különben pedig energiatakarékos közöny félhomályában porosodnak tudatunk mélyén. A halálozások évfordulójáról meg újabbban nem is igen szoktunk megemlékezni, bár ez sem haszontalan olykor: Kosztolányi ragyogó Arany-tanulmányai (vagy inkább: vallomásai) 1932-ben, a költő halálának félévszázados fordulóján születtek. A múlt őszi szá-

zados emlékezés is hozott azért szép termést: érdekes volt eltűnődni újból a szigeti tölgyek alatt tamburázó költőn, aki a nagy múlt századi nemzedékből igazi kortársunkká nőtt, örökifjan, mint a környezetszennyeződést álló, egünket tisztító tölgyei.

A legtartalmasabb ünnepi ajándék kétségkívül a nagykőrösi emlékülés több mint félezer oldalas kötete, az *Arany János-tanulmányok* volt, amelyet az Arany János Múzeum bocsátott közre, különben is méltó módon az évfordulóhoz. Még csak fölsorolni sem lehet itt a csaknem húsz tanulmányt, csupán jelezhetjük tárgyköreiket: több mint egyharmaduk életrajzi jellegű (Arany debreceni diák-sága, vándorszínész pályája s külön hangsúllyal, több tanulmányban nagykőrösi éveit), költői munkássága (etikai felfogása művei tükrében, nagykőrösi lírája, a Buda halála, a Toldi szerelme, A tengeri-hántás, az Őszikék titkainak bogozása), de foglalkozik tanulmány akadémiai hivatalával, egyik nagykőrösi tanítványával, s igen érdekes új adalékkal szolgál Arany Juliska és László véletlenül előkerült népmese-gyűjteményének ismeretetésével. Van szerző, aki a versmondás ürügyén szól a költő balladairól s a kötet utolsó tanulmánya Arany nagykőrösi éveinek első kutatóját méltatja. Ha nem is egészen egyenletes az értekezések szintje, de egytől egyig azt bizonyítják, hogy lehet még mindig újat mondani életrajzi, széptani vonatkozásban is a száz éve halott halhatatlannól. Egy tárgykört hiányolunk csupán: egyetlen tanulmány sem szól a nyelvész és nyelvművelő, műfordító Aranyról, pedig ebben is nagy volt, sőt talán mindmáig a legnagyobb.

A másik hiányérzet gyakorlati: részletes angol nyelvű összefoglalás olvasható mindegyik értekezés végén, ha netán külföldi érdeklődnek a Toldi írójáról szóló szép tanulmányoktól írásai iránt. De ha belföldi érdeklődnek: hogyan juthat hozzá? Készült 1000 példányban, könyvesbolti forgalomba nem kerül: csak a szakembereké s a könyvtáraké. Pedig a múzeumigazgató Novák László szerkesztette kötet megérdemelné a nagyobb nyilvánosságot, legalább azt, hogy tudjunk létezéséről.

A kötet egyik lektorának s tanulmányírójának, Sáfrán Györgyinek az évfordulóra megjelent munkája, *Arany János leveleskönyve* már nincs így véka alá rejtve: a Gondolat kiadó adta ki, kerek 700 oldalal, s gondolom, több mint 1000 példányban. Nagy hiányt pótol ez a szép, szinte áhítatos gonddal, pontos jegyzetekkel és magyarázatokkal ékes könyv: a Ráth-féle levelezéskötetek ma már szinte hozzáférhetetlenek, s közben számos új levél került elő. Népszerű Arany-kiadásaink nem tartalmazzák a levelezést, a kritikai kiadás levelezésköteit pedig épp hogy csak megindultak. A levelek időrendben sorakoznak, s csak az Aranytól származók találhatók itt (a válaszlevelek nem fértek az így is testes kötete): az első a tizenegy éves tanulóé 1828-ból egykori preceptorához, az utolsó néhány hónappal halála előtt kelt a Margitszigeten unokájához, Szél Piroskához ezzel az aláírással: „szerető nagyapád Arany János”. Voltaképp e szép leveleskönyv, amelyből szinte prózába rejtett szemérmes